

УДК 378.1(07)

Микола Алексієвець, Леся Алексієвець

**НАУКА У СИСТЕМІ РЕФОРМУВАННЯ
ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ
ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ВИЩУ
ОСВІТУ”**

У статті аналізуються місце і роль наукових досліджень у реформуванні освітнього процесу у системі вимог й принципів нового Закону України “Про вищу освіту”.

Ключові слова: Україна, наука, реформи, освітній процес, дослідження, принципи, Закон України “Про вищу освіту”.

З переходом України та зарубіжних країн від постіндустріального виробництва до інноваційно-інформаційних технологій, формування суспільства високого інтелекту постала необхідність осмислення і з’ясування місця й ролі науки в сучасних умовах реформування вищої школи, її трансформації в європейський науково-освітній простір, створення нової парадигми навчання на науково-методологічних засадах.

Сучасна філософія освіти і оновлена стратегія реформування українського освітнього процесу у світлі вимог Закону України “Про вищу освіту” постійно вимагають творчої особистості у вузах, принципово нових науково-методичних підходів до організації пошуково-дослідницької діяльності студентів, обґрунтованого і послідовного запровадження новітніх науково-педагогічних технологій, раціональних та ефективних методів й принципів до проведення наукової та інноваційної праці в освітньому процесі науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти та інших осіб, які навчаються у вищих країнах. Зауважимо, що реформа національної вищої освіти на основі європейських стандартів радикально актуалізує підвищення ролі науково-дослідної роботи, створення належних умов для формування у студентів творчого мислення та фахових компетенцій, які характеризували їх здатність відображати основні вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця відповідної галузі. Поглиблення теоретичної та професійної підготовки студентів у галузі обраної науки, оволодіння методологією наукового дослідження складають основи ефективної реалізації на сучасному рівні наукової та педагогічної діяльності, становлення особистості в контексті Закону України “Про вищу освіту”. У ньому зазначається, що “Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах є невід’ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. *Проведення наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов’язковим*” (курсив наш – авт.) [1]. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу. Головними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є:

1 одержання конкурентоспроможних наукових і науково прикладних результатів;

- 2 застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищої освіти;
- 3 формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок [1].

Із огляду на європейську орієнтацію України і входження її в європейський та світовий науково-освітній простори вирішального значення набуває якість підготовки фахівців, їхня універсальність щодо адаптації до ринкових умов й громадянського суспільства, розбудова особистісно орієнтованого навчання, набуття ним інформаційно-інноваційного характеру. Впровадження в освітній процес європейських стандартів організації навчання робить головним пріоритетом діяльності вищого навчального закладу саме формування наукової освіти, що передбачає, на нашу думку, створення нової моделі провадження та змісту освіти, комплексне вдосконалення професійної майстерності студентів шляхом опанування інноваційно-інформаційними технологіями і науково-дослідницькими видами діяльності. Зазначимо, що в сучасних умовах головним завданням вищої школи є розвиток науково-пізнавальної активності студентів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби навчатися креативно, регулярно поновлювати та вдосконалювати свої знання, уміння. На нашу думку, творчість визначається як мислення в його найвищій формі, що виходить за межі свідомості, а також діяльність, котра створює дещо нове. Вона може проявлятися у будь-якій сфері практичної діяльності людини: науковій, суспільно-політичній, громадській, виробничо-технічній тощо. Зокрема, наукова творчість пов'язана з пізнанням навколишнього світу. Вміння побачити незвичайне у звичайному і, навпаки, відоме в новому, називають здатністю до нового погляду. Така якість мислення характерна для творчих особистостей. Саме сучасному суспільству потрібні фахівці, які мають креативне мислення, спроможні впроваджувати в освітньо-технологічні процеси новітні досягнення науки. Такі здобутки можливі тільки за умови забезпечення участі студентів у виконанні наукових досліджень за фахом ще під час навчання у вищих навчальних закладах. Такий методологічний підхід робить у вищих науку пріоритетною діяльністю як викладачів, так і студентів. Підкреслимо, що розвиток системи освіти в зазначеному напрямку, як наголошено в Національній стратегії розвитку освіти України на 2012 – 2021 роки, ґрунтується на:

- рекомендаціях нової стратегічної програми європейського співробітництва в галузі освіти і навчання “Освіта і навчання 2020”, спрямованої на розбудову інформаційно зорієнтованих європейських суспільств та перетворення навчання впродовж життя на реальність, доступну всім громадянам;
- забезпеченні пріоритетності розвитку науки та науково-технічного потенціалу ВНЗ шляхом виділення коштів із державного бюджету на перспективні наукові проекти і скорочення кількості розпорядників бюджетних коштів у сфері науки;
- створенні ефективної системи методологічного, науково-методичного супроводу модернізації національної освіти, прогнозуванні тенденцій інноваційного розвитку системи освіти з використанням результатів моніторингових досліджень; генеруванні інноваційних ідей, їх визначенні, відборі та забезпеченні впровадження; формуванні відкритої інформаційно-аналітичної бази новачок в усіх підсистемах освіти;
- урахуванні синергетичного підходу до середовищних можливостей навчання – інновації, яка полягає у взаємодоповненні суміжних середовищ: особистісного, етнокультурного (в т. ч. родинного) та ІКТ-середовища навчального закладу;

- осучасненні тематики пріоритетних напрямів наукових досліджень у вищих навчальних закладах та наукових установах освітньої галузі, у системі післядипломної педагогічної освіти, виконанні та відборі на конкурсних засадах проектів комплексних наукових досліджень і розробок, які здійснюються за кошти державного бюджету та залучених інвестицій;
- здійсненні практикоорієнтованих психолого-педагогічних досліджень з актуальних проблем розвитку освіти, зокрема: з'ясування нових концептуально-методологічних підходів до створення державних стандартів освіти нового покоління; розроблення інваріантної складової навчання з кожного предмета на основі компетентнісного підходу до навчання та норм психофізичного розвитку дитини і, особливо, педагогічних технологій, пов'язаних з діалогізацією навчання, гармонізуючим, здоров'язбережним навчанням;
- вивченні потреб і забезпеченні розвитку дітей особливих груп: обдарованих і з особливими потребами; розробці індивідуальних методик організації їх навчання та соціалізації, проектуванні особистісно розвивального середовища обдарованих дітей і молоді;
- розробленні ефективних моделей розвитку життєвої компетентності та інтеграції в суспільство дітей і молоді з особливими потребами шляхом сучасного науково-методичного забезпечення змісту корекційної та інклюзивної освіти;
- створенні нормативно-правового, методологічного, науково-методичного, навчально-технічного забезпечення системи освіти, що враховує оцінювання якості і результативності навчальної та виховної діяльності закладів освіти, системи консультування, наукових експертиз фахівців-науковців НАН, НАПН України, інших наукових установ;
- створенні системи мотивацій, стимулювання та заохочення інноваційної діяльності у сфері освіти, розробленні нових концептуальних моделей удосконалення окремих підсистем освіти; розробленні системи нівелювання ризиків негативних наслідків інноваційної діяльності в системі освіти [1].

У сучасних умовах реформування вищої освіти важливою умовою є інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищів і наукових установ НАН України, національних галузевих академій наук, що здійснюється з метою розроблення та виконання пріоритетних наукових програм, проведення наукових досліджень, експериментальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових, технічних та організаційних ресурсів відповідно до законодавчих актів і рішень. Як зазначається у Законі України “Про вищу освіту”, основними напрямками інтеграції наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ Національної академії наук України й галузевих академій наук є:

- 1 участь у розробленні та виконання державних цільових програм економічного і соціального розвитку;
- 2 проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок тощо, у тому числі за рахунок державного бюджету та власних надходжень;
- 3 участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, інноваційних структур та інших організаційних форм кооперації;
- 4 впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо;
- 5 забезпечення набуття, охорони та захисту прав інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності;

- 6 впровадження спільної видавничої та інформаційно-ресурсної діяльності;
- 7 залучення вищими навчальними закладами наукових працівників з наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та науковими установами і організаціями академій науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів на основі трудового договору (контракту) для провадження освітньої і наукової діяльності, зокрема до підготовки аспірантів і докторантів, підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення навчального процесу у вищій школі;
- 8 організація на базі наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук наукових досліджень молодих вчених, докторантів та аспірантів, систематичної виробничої практики студентів вищих навчальних закладів із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень [1].

У забезпеченні виконання означених завдань важливого значення набуває за умови озброєння молодих фахівців новітніми знаннями в області наукових досліджень, залучення студентів до проведення пошуково-дослідницьких робіт, організації дослідницької діяльності у вишах [1].

Варто особливо наголосити, що означені актуальні проблеми вищої школи в світлі Закону України “Про вищу освіту” поставили перед вишами безпосередні завдання залучення студентів до участі в науково-дослідній роботі із науково-педагогічними працівниками закладу; спрямовування навчання й наукової діяльності студентів на отримання конкретних результатів, що можуть становити їхню інтелектуальну власність і будуть використані у подальшій праці; створення на факультетах й кафедрах науково-освітніх центрів; надання дослідницької спрямованості курсовим, дипломним і магістерським роботам, що засвідчило б реальну можливість їх авторів зайняти певне місце у науці, економіці, суспільстві [2]. При цьому зазначимо, що успішна робота студентів ВНЗ забезпечується шляхом дотримання таких умов організації науково-дослідницької діяльності у вишах: 1) уже з першого курсу студент має зорієнтуватися, яка тема зацікавила його найбільше й активно працювати над нею протягом усього періоду навчання; 2) поступовим ускладненням завдань з орієнтацією на майбутню спеціальність; 3) тісним зв'язком наукової роботи старших і молодших курсів. Для успішної реалізації у ВНЗ науково-дослідницької діяльності студентів склалася чітка система її організації, спрямована на забезпечення відповідних умов для розвитку творчої ініціативи та індивідуальних здібностей студентів. Усі види й форми наукової роботи студентів активізують їхнє творче мислення, застосування відповідних методів у вирішенні практичних завдань окремих галузей знань або в певному напрямку практичної діяльності.

Набуті наукові знання й уміння та навички допоможуть майбутнім фахівцям сформувати відповідні компетенції для обраної професійної діяльності у відповідній галузі, сприятимуть розвитку креативних рис особистості, створенню умов генерувати ідеї та здатності втілювати їх у практичну діяльність.

Зауважимо, що у нинішній системі університетської освіти науково-дослідна робота студентів є результатом двох взаємодоповнюючих процесів: навчання студентів основам дослідницької роботи, організації та методики наукового пошуку та проведення студентами перших самостійних наукових досліджень у рамках навчально-наукової роботи під керівництвом науковців-викладачів. Саме в таких напрямках здійснюється НДР студентів у нашому університеті. Результати науково-дослідної роботи відображаються у нових курсах, лекціях і

семінарських, лабораторних заняттях. До того ж, зміст і структура науково-дослідницької діяльності студентів забезпечують послідовність засобів і форм уведення її до навчального плану, зумовлюють наступність її від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших. Така перманентність в організації науково-дослідної роботи студентів створює необхідні умови для формування наукового світогляду молодих спеціалістів; опанування ними методологією та методами наукового дослідження, допомоги студентам в оволодінні фахом, розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей до засвоєння навчальних предметів, прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи, розвитку ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання в освітній праці, розширення наукового світогляду й ерудиції як майбутнього фахівця. Треба при цьому підкреслити, що результати студентської науково-дослідної роботи узагальнюються у вигляді не тільки кваліфікаційних робіт, а й окремих наукових публікацій. Наукові статті їхні автори публікують у журналах та збірниках наукових праць.

Сучасний процес підготовки фахівців у ВНЗ України сприяє активному залученню студентської молоді до науково-дослідницької діяльності, їхньому оволодінню основами методології, теорії, технології наукового пізнання, формування навичок й умінь пошукової роботи та їх використання в суспільній практиці, достатньо швидкому прилученню до професійної діяльності, адаптуванню до сучасних вимог та потреб інноваційно-інформаційного суспільства, успішної реалізації у науковій роботі.

Тож важливою умовою функціонування і засобом модернізації освіти є її наукове забезпечення. Скажімо, ухвалений новий Закон України “Про вищу освіту” є зобов’язанням документом, в якому держава і суспільство окреслюють тривалі пріоритети та гарантії нової освіти, визначають основні шляхи їх досягнення. На державному рівні визнано, що в Україні має стверджуватися стратегія прискороеного, випереджувального інноваційного розвитку освіти і науки. Як уже зазначалося вище, основним чинником подальшого розвитку освітньої системи є, власне, інтеграція, єдність освіти і науки, розвиток наук, оскільки наукові дослідження, новітні технології досягнення, розробки науково-педагогічних проєктів служать теоретичною базою, першоосновою функціонування освітньо-педагогічної системи. У цьому зв’язку, на нашу думку, одним із основних завдань є вивчення вітчизняної і світової гуманітарно-культурної спадщини та розробка механізмів використання позитивного досвіду минулого в сучасних умовах, у модерному українському освітньому просторі.

За роки незалежності України зроблено суттєві кроки у процеси розбудови національної системи освіти та утвердження її гуманістичних цінностей, спрямованості на розвиток особистості, істотної оптимізації науково-дослідницької діяльності учнівської і студентської молоді. Зрозуміло, що розвиток освіти, а тим більше її реформування, не позбавлене суперечностей і труднощів, але основною залишається тенденція до її осучаснення і динамізму, до вимог і принципів Болонського процесу. Зберігаючи і продовжуючи традиції національної освіти, українська школа розбудовується відповідно до європейських стандартів, упевнено входить у світовий освітній простір. У зв’язку з цим реформування національної освіти потребує докорінної зміни і подальшого розвитку матеріальної бази, комп’ютеризації, впровадження інноваційно-інформаційних технологій, забезпечення її перебудови на наукових засадах. Провідним чинником розвитку й реформування української освіти є впровадження новітніх науково-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, створення в Україні індустрії сучасних засобів навчання, які відповідатимуть світовому науково-

технічному рівню і є передумовою для реалізації ефективних стратегій досягнення цілей сучасної освіти.

Світові тенденції розвитку освіти також засвідчують особливу значущість та формування в учнів та студентів бажання і вміння самостійно здобувати знання з різних джерел інформації, застосувати їх на практиці, вміти критично мислити тощо. Тобто мова йде про виховання молодих дослідників-науковців, які не лише відтворюють матеріал лекції, підручника, а самі, опираючись на джерела, аналізують інформацію, порівнюють різні точки зору, роблять власні висновки, отже, працюють творчо. Саме такі вихованці у майбутньому зможуть справді компетентно вирішувати професійні завдання, оскільки володітимуть навичками дослідницької наукової роботи. До речі, окремими формами забезпечення єдності освіти і науки, як зазначалося, є залучення до наукової діяльності учнівської та студентської обдарованої молоді, педагогічних працівників, поглиблення співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широке залучення вчених НАН України та галузевих академій до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах, створення інформаційно-наукового простору для дітей, молоді й всього активного населення, використання для цього можливостей нових інформаційно-комунікаційних засобів.

Такий методологічний підхід стосується і конкретно педагогічно-вищівського середовища. Зміна методології підготовки учительських кадрів повинна передбачати формування майбутнього фахівця як особистості, здатної до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішення в інтересах людини. Проте зрозуміло, що окрім констатації необхідності модернізувати навчально-виховний процес у ВНЗ, треба здійснювати реальне методично-практичне розв'язання відповідних проблем. І у цьому випадку без допомоги науковців аж ніяк не обійтись. Для чого необхідно розробити і впровадити у життя цільову програму спільних наукових досліджень працівників вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ НАН України у галузі виробництва і застосування в навчальному процесі сучасних засобів і технологій навчання з метою першочергового забезпечення загальноосвітніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів новими досягненнями науки й техніки, обладнанням та навчально-наочними посібниками, модернізація та зміцнення навчально-технічної бази.

Звичайно, модерні засоби навчання є необхідною умовою освітнього поступу, так само як важливим для цього є створення новітніх наукових досягнень, освітніх інноваційно-інформаційних технологій. Відповідно, основна частина діяльності вчених, у тому числі й нашого університету, спрямовується на дослідження актуальних проблем різних галузей науки та видання своєї інтелектуальної праці. Відтак можемо констатувати низку наших наукових досягнень, хоча, зауважимо, що у цій сфері існують і деякі проблеми.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка має власні фахові видання, в яких викладачі, аспіранти нашого та інших вищів України можуть публікувати свої праці. Це Наукові записки понад двадцяти серій. Лише на історичному факультеті виходять чотири збірники наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів з актуальних проблем національної та зарубіжної історії, релігієзнавства, історії та теорії культури, історіографії та джерелознавства, методики викладання історії, застосування новітніх інформаційних технологій у процесі вивчення історичних дисциплін тощо. Вагомим показником фундаментальності й високого наукового рівня дослідників також є монографії, окремі аналітичні статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Важливою залишається наукова діяльність університету в рамках функціонування науково-дослідного сектора.

Починаючи з 2008 р. на кафедрі нової і новітньої історії та методики викладання історії нашого університету виконується новий міжнародний науковий проект “Україна – Європа – Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку” (наук. кер. проф. Л. М. Алексієвець), який має інтердисциплінарний характер, метою якого є: дослідження на основі фактичного матеріалу, значною частиною вперше введеного у науковий обіг в контексті новітніх методологічних підходів, основних тенденцій і закономірностей, специфіки історичного буття українського народу як органічної складової європейської і світової спільноти народів, які попри всю складність загальноісторичного процесу розвивали міжнародні відносини в різних сферах соціально-політичного життя та облаштування світового устрою від найдавніших часів до наших днів [3, с. 3]. Реалізація зазначеного проекту дасть вітчизняному і зарубіжному читачеві багатоплановий портрет та образ України в європейській пам’яті й водночас піднесе на новий рівень місце й роль українців у світовій цивілізації, тим самим покаже, що історія України, як й інших народів, є органічною частиною загальнолюдського розвитку і в той же час – унікальна та неповторна його складова, своєрідна цивілізація, становлення якої проходило і проходить під впливом загальноосвітніх і регіональних закономірностей.

У межах запропонованого міжнародного проекту викристалізувалася Тернопільська наукова школа з української та зарубіжної біографістики. Основні напрямки дослідницької праці викладачів: актуальні проблеми історії європейських країн і слов’янознавства; Україна в системі міжнародних відносин; інноваційні технології викладання історії; правознавство і пам’яткоохоронна справа та ін. Історично-біографічні розвідки присвячені вивченню життя і творчості видатних українських учених, державних, громадсько-політичних та культурних діячів [3].

Викладачі університету постійно працюють над удосконаленням змісту та методики навчання у вишах та загальноосвітніх школах України, беруть участь у багатьох міжнародних конгресах, симпозіумах, загальноукраїнських та регіональних конференціях, розвивають зв’язки з відомими у світі університетами, практикується стажування за кордоном. Кращі традиції науково-дослідницької роботи викладачів ВНЗ примножують студенти-науковці. У ТНПУ імені Володимира Гнатюка працюють науково-проблемні групи, гуртки, інформаційно-аналітичні клуби й центри. Навички наукового дослідництва студенти удосконалюють у перманентному процесі написання наукових праць, які публікуються у Студентському науковому віснику, а також в інших наукових виданнях, готують курсові, дипломні та магістерські праці дослідницького характеру.

Природно, що саме у спадкоємності різних поколінь дослідників може бути забезпечений постійний розвиток української науки та самого народу, підготовка фахівців нової генерації. “Пам’ятайте, що народ, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, – зауважував патріарх Йосиф Сліпий, – вмирає і зникає з лиця землі. Рідна наука окрилює народ до лету на вершини зрілого серед народів світу народу” [4, с. 81].

Нам приємно зазначити, що пошук нових сучасних магістральних шляхів розвитку національної освіти й науки триває. У разі, коли науково-дослідна робота ставатиме більш суспільно потрібною й необхідною, то і результати навчально-виховної роботи у вишах країни будуть вагомішими. Таке веління часу.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про вищу освіту” (01.07.2014. № 1556 – VII) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. 2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>. 3. *Україна–Європа–Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку. Міжнародний науково-дослідницький проект* // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2011. – Вип. 5. – У 2 ч.: Україна – Європа – Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку / Міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Ч. 2. – С. 330–331. 4. *Сліпий Й.* Шляхом обнови. Заповіт / Йосиф Сліпий. – Тернопіль: Джура, 2007. – 100 с.

Николай Алексієвць, Леся Алексієвць

НАУКА В СИСТЕМЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ ЗАКОНА УКРАИНЫ “О ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ”

В статье анализируются место и роль научных исследований в реформировании образовательного процесса в системе требований и принципов нового Закона Украины “О высшем образовании”.

Ключевые слова: Украина, наука, реформы, образовательный процесс, исследование, принципы, Закон Украины “О высшем образовании”.

Mykola Alexiyevets, Lesya Alexiyevets

SCIENCE IN THE HIGHER SCHOOL REFORMATION IN THE CONTEXT OF THE LAW OF UKRAINE “ON HIGHER EDUCATION”

The paper presents the analysis of the role and importance of the scientific research works in the educational process reformation within the system of the principles and demands of the modern Law of Ukraine “On Higher Education”.

Key words: Ukraine, science, reforms, educational process, research work, principles, Law of Ukraine “On higher education”.